

Ελληνική Δημοκρατία
Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό
Ίδρυμα Ηπείρου

Κοινωνιολογία της Υγείας

Ενότητα 5 : Τα πεδία της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της
Ασθένειας

Μαίρη Γκούβα

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ανοιχτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο ΤΕΙ Ηπείρου

ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ

Τμήμα Νοσηλευτικής Κοινωνιολογία της Υγείας

Ενότητα 5: Τα πεδία της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας

Μαίρη Γκούβα
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Ιωάννινα, 2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.
- Το έργο «**Ανοιχτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο ΤΕΙ Ηπείρου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Σκοποί ενότητας

- Επαφή με το βιοϊατρικό μοντέλο και τα χαρακτηριστικά του και τους λόγους αμφισβήτησής του.
- Γνωριμία με το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας.

Περιεχόμενα ενότητας

- Εισαγωγή.
- Ιατρική και βιοϊατρικό μοντέλο.
- Η αμφισβήτηση του βιοϊατρικού μοντέλου.
- Το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας.
- Το ανθρώπινο σώμα και η Κοινωνιολογία της Υγείας και της Ασθένειας.
- Ομοιότητες ιατρικής και κοινωνιολογίας της υγείας και της ασθένειας.

Εισαγωγή (1/2)

- Η αναφορά στην υγεία ή την πάθηση:
 - Θα μας παρέπεμπε παλαιότερα (έως το 1980 περίπου) σε εικόνες νοσοκομείων, ιατρών, φαρμάκων κ.τ.λ.
 - Σήμερα παραπέμπει σε μεγαλύτερο εύρος παραστάσεων (υγιεινές τροφές, βιταμίνες κ.τ.λ.).
- Η υγεία έχει πλέον γίνει αντικείμενο ευρύτερης προσοχής και μελέτης (Μ.Μ.Ε.) και όχι μονοπώλιο ορισμένων επαγγελματιών (ιατρών).

Εισαγωγή (2/2)

- Η Κοινωνιολογία της Υγείας και της Ασθένειας:
 - Δεν αφορά μόνο τις ιατρικές επιστήμες.
 - Αφορά όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής που μπορεί να επιδρούν θετικά σε ένα άτομο.
 - Έχει άμεση σχέση με το κυρίαρχο υπόδειγμα (paradigm) της δυτικής ιατρικής που ονομάζεται βιοιατρική.

Ιατρική και βιοϊατρικό μοντέλο 1/2

- Το βιοϊατρικό μοντέλο βασίζεται σε πέντε αρχές:
 1. Δυισμός πνεύματος σώματος της ιατρικής (το πνεύμα και το σώμα είναι ξεχωριστές οντότητες).
 2. Η επισκευή του σώματος μπορεί να γίνει με τον ίδιο τρόπο που επισκευάζεται μια μηχανή.
 3. Επιτακτική αναγκαιότητα της τεχνολογίας (λόγω υπερτίμησης της τεχνολογίας).
 4. Είναι αναγωγικό (εστιάζει μόνο σε βιολογικά αίτια και όχι σε κοινωνικά ή ψυχολογικά αίτια μιας ασθένειας).
 5. «Δόγμα της συγκεκριμένης αιτιολογίας» (η ασθένεια προκαλείται από «παθογόνους» οργανισμούς – υιοθέτηση της «θεωρίας των μικροοργανισμών»).

Ιατρική και βιοϊατρικό μοντέλο 2/2

- Υπάρχουν περιοριστικά όρια σε σχέση με την υγεία, την ασθένεια, τη νόσο και τη θεραπεία:
 - Γίνεται διαχωρισμός του προσώπου από το σώμα.
 - Οι υλικές και οι κοινωνικές αιτίες της πάθησης δε λαμβάνονται υπόψη.
 - Κάθε υποκειμενική προσπάθεια κατανόησης της πάθησης χαρακτηρίζεται ως «ήσσονος σημασίας».
- Οι προηγούμενες εκτιμήσεις είναι συντηρητικές και έχουν γραμμικό χαρακτήρα.
- Η κοινωνιολογία της υγείας και της ασθένειας έρχεται να ασκήσει κριτική στο βιοϊατρικό μοντέλο.

(Προσφέρει εναλλακτικούς τρόπους μελέτης της ιατρικής, της υγείας και της θεραπείας).

Η αμφισβήτηση του βιοϊατρικού μοντέλου 1/1

- Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, τόσο η ιατρική όσο και το βιοϊατρικό μοντέλο τέθηκαν υπό αμφισβήτηση:
 - Από το ευρύ κοινό.
 - Από την ακαδημαϊκή κοινότητα.

Πρώτο σημείο κριτικής 1/3

- A) Οι διαρκώς αυξανόμενες δαπάνες για παροχή υπηρεσιών υγείας.
 - B) Το ζήτημα της αποδοτικότητας:
 - Υπερτίμηση των δυνατοτήτων της ιατρικής.
- Π.χ. Βρέθηκε ότι οι δείκτες θνησιμότητας στις δυτικές κοινωνίες μειώθηκαν λόγω:
- Κοινωνικών παραγόντων (διατροφή, συνθήκες υγιεινής, ρυθμοί αναπαραγωγής).
 - Όχι ιατρικών μεθόδων παρέμβασης (εμβολιασμοί, ειδικές θεραπείες).

Πρώτο σημείο κριτικής 2/3

- Γ) Η βιοϊατρική έχει κοστίσει περισσότερο από ότι έχει προσφέρει:
 - Η αφθονία των παροχών προς τη σχετική έρευνα και την ιατρική τεχνολογία απέδωσε ελάχιστα κέρδη.
 - Η βιοϊατρική δε θεραπεύει ή αποθεραπεύει αλλά συμβάλλει στη διατήρηση της ασθένειας:
 - Επιπτώσεις των παρεμβάσεων (παρενέργειες φαρμάκων, αρνητικά κλινικά αποτελέσματα της χειρουργικής).

Πρώτο σημείο κριτικής 3/3

- Δ) Τα άτομα βασίζονται εξ ολοκλήρου στους «ειδικούς» της ιατρικής.
 - Η φροντίδα για την υγεία του ίδιου του ατόμου, της οικογένειας και των φίλων του θεωρείται υποδεέστερη από εκείνη του εξειδικευμένου ιατρικού προσωπικού.
 - Προσπάθεια επανάκτησης του ελέγχου πάνω στα θέματα υγείας.

Δεύτερο σημείο κριτικής 1/1

- Δεν τοποθετεί το σώμα στο γενικό κοινωνικό-περιβαλλοντικό πλαίσιο στο οποίο ανήκει.
 - Επικεντρώνεται στις βιολογικές διαδικασίες που συμβαίνουν μέσα στο σώμα.
 - Παραβλέπει τη σχέση πραγματικών συνθηκών διαβίωσης και ασθενειών.
Π.χ. Η βιωσιμότητα ενός ατόμου:
 - Σχετίζεται με τις κοινωνικές δομές.
 - Ποικίλλει ανάλογα με το φύλο, την κοινωνική τάξη, τη φυλή, την ηλικία.
- Επομένως, το βιοϊατρικό μοντέλο αδυνατεί να εξετάσει το ρόλο των κοινωνικών ανισοτήτων στην υγεία.

Τρίτο σημείο κριτικής 1/2

- Αντιμετωπίζει τους ασθενείς ως παθητικά αντικείμενα και όχι ως ολοκληρωμένες οντότητες.
 - Π.χ. Η κατάτμηση ενός ανθρώπινου σώματος στο ανατομείο από τους νεοεισαχθέντες φοιτητές της ιατρικής.
 - Έτσι, το αντικείμενο σπουδών του γίνεται το σώμα και όχι ο άνθρωπος.
 - Τα πρόσφατα προγράμματα σπουδών περιλαμβάνουν στοιχεία των επιστημών της συμπεριφοράς και των επικοινωνιακών δεξιοτήτων.

Τρίτο σημείο κριτικής 2/2

- Για να είναι αποτελεσματικές οι θεραπείες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη:
 - Οι ερμηνείες και οι αξιολογήσεις των εμπειριών των ανθρώπων σχετικά με την υγεία και την ασθένεια.
 - Επηρεάζονται από κοινωνικο-πολιτιστικούς παράγοντες.
 - Δεν είναι αποτέλεσμα φυσικών σωματικών αλλαγών λόγω κάποιας ασθένειας.

Τέταρτο σημείο κριτικής 1/5

- Οι ιατρικοί θεσμοί απέσπασαν σταδιακά τον έλεγχο του τοκετού από τις γυναίκες κατά το 19^ο αιώνα.
 - Η κριτική ασκήθηκε από τις γυναίκες.
 - Κίνημα για την υγεία των γυναικών.

Τέταρτο σημείο κριτικής 2/5

- Α) Από τη δεκαετία του 1970, όλες οι γεννήσεις λαμβάνουν χώρα στο νοσοκομείο.
 - Παρά την απουσία ισχυρών αποδείξεων για τα ευεργετικά αποτελέσματα αυτής της πρακτικής.
 - Μια αποκλειστικά γυναικεία εμπειρία από το χώρο του σπιτιού στο χώρο του νοσοκομείου.
 - Εκεί ο έλεγχος ασκείται από μια ανδροκρατούμενη ιατρική ειδικότητα, τη γυναικολογία.

Τέταρτο σημείο κριτικής 3/5

- Β) Η εγκυμοσύνη και ο τοκετός άρχισαν να αντιμετωπίζονται ως «ασθένειες» και χρειάζεται να αντιμετωπίζονται με τεχνολογικά μέσα.
 - Η εμπειρία της τεκνοποίησης «ιατροκοποιήθηκε».
 - Ένα φυσιολογικό γεγονός της ζωής αντιμετωπίζεται ως ιατρικό πρόβλημα, που χρήζει ιατρικής παρακολούθησης και παρεμβάσεων.

Τέταρτο σημείο κριτικής 4/5

- Ο ιατρικός λόγος «μιλά» για ένα εύθραυστο γυναικείο σώμα.
 - Ένα παθητικό περίβλημα που χρήζει περιοδικής ιατρικής παρακολούθησης και παρέμβασης.
- Οι γιατροί απορρίπτουν τις ερμηνείες των γυναικών για την εμπειρία του σώματός τους θεωρώντας τις υποκειμενικές και ανάξιες προσοχής.

Τέταρτο σημείο κριτικής 5/5

- Για τους παραπάνω λόγους, οι γυναίκες οργάνωσαν μια βιβλιογραφία της υγείας, από γυναίκες για γυναίκες.

Πέμπτο σημείο κριτικής 1/2

- Η αλήθεια για την ασθένεια ανακαλύπτεται από την επιστημονική μέθοδο (η επιστημονική βάση της ιατρικής).
 - Οι κοινωνιολόγοι υποστηρίζουν από την άλλη ότι η ασθένεια μορφοποιείται κοινωνικά.

Πέμπτο σημείο κριτικής 2/2

- Οι κατηγορίες των ασθενειών δεν αποτελούν ακριβείς περιγραφές ανατομικών δυσλειτουργιών αλλά κοινωνικές επινοήσεις.
 - Επομένως, ένα σύστημα αξιών μετατράπηκε σε απόλυτη επιστημονική αλήθεια.
 - Π.χ. Το 19^ο αιώνα, ιατρικά δεδομένα στήριξαν την άποψη ότι οι γυναίκες είναι ακατάλληλες για την εκπαίδευση.

Έκτο σημείο κριτικής 1/1

- Η ανωτερότητα της Ιατρικής σε σχέση με άλλους τρόπους θεραπείας.
 - Η Ιατρική αμφισβητεί τις εναλλακτικές θεραπείες:
 - «Μη επιστημονικές».
 - Λανθασμένες.
- Η βιοϊατρική δεν αμφισβητείται μόνο από κοινωνιολόγους αλλά και από πολίτες που θεραπεύονται από εναλλακτικούς ιατρούς.

Έβδομο σημείο κριτικής 1/3

- Τα όρια του ιατρικού επαγγέλματος:
 - Είναι αποτελέσματα κοινωνικο-πολιτικών αγώνων.
 - Δεν είναι συνέπειες της οριοθέτησης των πεδίων της επιστημονικής γνώσης.
 - Η επίσημη ιατρική γνώση και πράξη εκπορεύονται από κοινωνικές διεργασίες και όχι από φυσικές οντότητες.

Έβδομο σημείο κριτικής 2/3

- Αντίστοιχα, η κατανομή της εργασίας στα επαγγέλματα υγείας:
 - Είναι κοινωνικά διαπραγματεύσιμη.
 - Διευθετείται με βάση το φύλο, τη φυλή και την κοινωνική τάξη.

Έβδομο σημείο κριτικής 3/3

- Η κυριαρχία της επαγγελματικής ιατρικής:
 - Διατηρείται χάρη στις κοινωνικο-πολιτικές διεργασίες, βασισμένες στις κοινωνικές δομές.
 - Συνέβαλε στη διαιώνιση των καπιταλιστικών και πατριαρχικών δομών.
 - Επισκίασε τις θεραπευτικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στις παρυφές της θεσμοθετημένης φροντίδας υγείας.

Το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας 1/9

- Η μελέτη της υγείας, της ασθένειας και της κοινωνίας περιλαμβάνει ποικίλα θέματα:
 - Ανάλυση της ιατρικής γνώσης.
 - Αντιλήψεις του γενικού πληθυσμού για την υγεία και την ασθένεια.
 - Κοινωνικές και πολιτιστικές απόψεις για το σώμα.

Το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας 2/9

- Η εμπειρία της υγείας και της ασθένειας.
- Ανάλυση της αλληλεπίδρασης μεταξύ ασθενών και επαγγελματιών υγείας.
- Οριοθέτηση της φύσης της υγείας και της ασθένειας σε σχέση με τις ευρύτερες κοινωνικές δομές.
- Κοινωνική οργάνωση της επίσημης και ανεπίσημης φροντίδας υγείας.

Το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας 3/9

- Ο Turner πρότεινε μια προσέγγιση επιπέδων ανάλυσης για τη μελέτη της υγείας και της ασθένειας:
 - «Ατομικό» (εξετάζει τις αντιλήψεις για την υγεία και την ασθένεια).
 - «Κοινωνικό» (εξετάζει την κοινωνική επεξεργασία της κατηγοριοποίησης των ασθενειών και τους οργανισμούς παροχής υπηρεσιών φροντίδας υγείας).
 - «Κοινωνιακό» (εξετάζει τα συστήματα υγείας μέσα στο πολιτικό τους πλαίσιο).

Το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας 4/9

- Άλλοι συγγραφείς (Clarke, White, Gerhardt) δομούν το περιεχόμενο της κοινωνιολογίας της υγείας και της ασθένειας με βάση:
 - Διάφορες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις.
 - Υποδείγματα (paradigms).

Το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας 5/9

- Το 1981 ο Clarke, έκανε τη διάκριση ανάμεσα στους:
 - «Θετικιστές» (στοχεύουν στον εντοπισμό αιτιωδών νόμων).
 - «Ακτιβιστές» (στοχεύουν στη διάγνωση των κοινωνικά κακώς κειμένων και προτείνουν λύσεις).
 - «Νατουραλιστές» (επιδιώκοντας την κατανόηση σε συναισθηματικό επίπεδο, στοχεύουν στην ερμηνεία του νοήματος των διαφόρων καταστάσεων).

Το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας 6/9

- Το 1991, ο White βασίστηκε στις προσεγγίσεις:
 - Του Parsons.
 - Του Marx.
 - Του Foucault.
 - Του Fleck.

Το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας 7/9

- Η πιο εκτεταμένη προσπάθεια έγινε από την Gerhardt (1989), που βασίστηκε σε τέσσερις θεωρητικές προσεγγίσεις:
 - Δομικός λειτουργισμός.
 - Συμβολικές αλληλοδράσεις.
 - Φαινομενολογία.
 - Θεωρία των συγκρούσεων.

Το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας 8/9

- Πολλά από τα κύρια ενδιαφέροντα της κοινωνιολογίας της υγείας και της ασθένειας προέκυψαν από την αντιπαράθεση με τη βιοϊατρική.
- Σύμφωνα με μια διαφορετική εκδοχή για την προέλευση του κλάδου:
 - Κοινωνιολογία και Ιατρική έχουν κοινή προέλευση.

Το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας της Υγείας και της Ασθένειας 9/9

- Επομένως, και οι δύο κλάδοι ασχολούνται με την εμπειρική μελέτη του ανθρώπινου σώματος.
 - Η συγκεκριμένη θεώρηση αναβαθμίζει το κύρος των εμπειρικών μελετών γιατί επικυρώνουν:
 - Την ύπαρξη αντικειμένου μελέτης (ανθρώπινο σώμα).
 - Τις ίδιες της επιστήμες (ιατρική και κοινωνιολογία).

Το ανθρώπινο σώμα και η Κοινωνιολογία της Υγείας και της Ασθένειας 1/2

- Σύμφωνα με τον Turner, η κοινωνιολογία της υγείας και της ασθένειας είναι ο καταλληλότερος χώρος για την ανάπτυξη μιας κοινωνιολογίας του σώματος:
 - Θέτοντας ερωτήματα για την ιδιοσυστασία των νοσημάτων, επανεξετάζει θεμελιώδεις παραδοχές για την οντολογία του σώματος.
 - Μελετά τις ερμηνείες των ατόμων για τις σωματικές τους εμπειρίες.
 - Εξετάζει τις κοινωνικές παραμέτρους των κανονισμών και των ρυθμίσεων που αφορούν το σώμα.

Το ανθρώπινο σώμα και η κοινωνιολογία της υγείας και της ασθένειας 2/2

- Μέσα από το πλήθος των ερευνών τα τελευταία χρόνια φαίνεται ότι:
 - Το σώμα αποτελεί σταδιακά μια σημαντική παράμετρο του κοινωνιολογικού λόγου.

Ομοιότητες ιατρικής και κοινωνιολογίας της υγείας και της ασθένειας 1/5

- Αλλαγές στην ιατρική που ερμηνεύουν το λόγο που ιατρική και κοινωνιολογία «επικαλύπτουν» πλέον η μια την άλλη:
 - Α) Μεταβολή στο χαρακτήρα των ασθενειών (δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα):
 - Οι σοβαρότερες ασθένειες δεν είναι πλέον οξείες, καταληκτικές και μεταδοτικές.
 - Είναι χρόνιες (νοσήματα του κυκλοφορικού, καρδιακές παθήσεις, σακχαρώδης διαβήτης, τύποι καρκίνου).

Ομοιότητες ιατρικής και κοινωνιολογίας της υγείας και της ασθένειας 2/5

- Β) Αύξηση του προσδόκιμου ζωής:
 - Οι χρόνιες ασθένειες παρουσιάζονται συχνότερα στους γηραιότερους πληθυσμούς.
 - Δίνεται έμφαση όχι μόνο στη θεραπεία αλλά και στη φροντίδα υγείας.

Ομοιότητες ιατρικής και κοινωνιολογίας της υγείας και της ασθένειας 3/5

- Γ) Διαφοροποίηση των αιτιών των χρόνιων ασθενειών (αρκετές από αυτές μπορούν να αποφευχθούν μέσω της πρόληψης).
 - Κάπνισμα, άγχος, φυσική άσκηση (παράγοντες που σχετίζονται με τη συμπεριφορά ή τον τρόπο ζωής).
 - Περιβάλλον διαμονής, εισόδημα, ανεργία, φτώχεια.

Ομοιότητες ιατρικής και κοινωνιολογίας της υγείας και της ασθένειας 4/5

- Δ) Πολλαπλασιασμός των εξειδικευμένων και εκτεταμένων προγραμμάτων προαγωγής της σωματικής και ψυχικής υγείας.
 - Επικέντρωση όχι μόνο στην ασθένεια και τη νόσο αλλά και στην υγεία.
 - Ενίσχυση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης και όχι περιορισμός στα στενά όρια της νοσοκομειακής περίθαλψης.

Ομοιότητες ιατρικής και κοινωνιολογίας της υγείας και της ασθένειας 5/5

- Οι παραπάνω αλλαγές οδήγησαν στον επανακαθορισμό των αντικειμένων μελέτης των δύο κλάδων.
 - Η ιατρική αναγνώρισε στον ασθενή ένα σκεπτόμενο άτομο που ζει σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο.
 - Η κοινωνιολογία άρχισε να μελετά τη φυσική και εμπειρική διάσταση του σώματος.

Βιβλιογραφία

Nettleton, S. (1995). *Κοινωνιολογία της Υγείας και της Ασθένειας*. (Μετάφρ. Ανθή Βακάκη, 2002). Αθήνα: Τυπωθήτω-ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ.

Σημείωμα Αναφοράς

Γκούβα, Μ. (2015). Κοινωνιολογία της Υγείας. ΤΕΙ Ηπείρου.

Διαθέσιμο από:

<http://eclass.teiep.gr/courses/NOSH104/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά Δημιουργού-Μη Εμπορική Χρήση-Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 Διεθνές [1] ή μεταγενέστερη. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, Διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.el>

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Ευαγγελία Ι. Κοσμά
Ιωάννινα, 2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη Δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει) μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Τέλος Ενότητας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ